

اخلاق، از فلسفه و ادبیات تا حرفه حسابداری

روز جهانی
اخلاق

ابوالقاسم فخاریان

رئیس پیشین شورای عالی
انجمن حسابداران خبره ایران

"بزرگترین عمل غیراخلاقی این است که انسان شغلی را که از انجام آن ناتوان است برعهده گیرد."

ناپلئون بناپارت

مقدمه

موضوع اخلاق و اخلاق‌مداری شاید دیربازترین و درازدامن‌ترین مقوله‌ای است که بشر از روزگاران کهن تا به امروز به آن اندیشیده، و به تحلیل آن پرداخته است. ماجرای پایان‌ناپذیر مرزبندی بین اخلاق و بی‌اخلاقی همواره موضوع بحث اندیشمندان، فلاسفه، مصلحین جامعه و ادبا قرار داشته است.

لغت‌نامه دهخدا، اخلاق را جمع خلق و خوی و دانش بد و نیک این خلق و خویها تعریف نموده است و فرهنگ فارسی عمید آن را هنجارهای مورد قبول جامعه که نشان‌دهنده درستی یا نادرستی رفتار است بیان می‌نماید. استدلال و تحلیل نکات، مسایل و سئوالات مربوط به حوزه اخلاق را

«فلسفه اخلاق» می‌نامند.

این مقاله، بیش از آن که به جوانب تکنیکی و جاری بحث اخلاق و ازجمله اخلاق در حرفه حسابداری بپردازد، در حد امکان مقام و منزلت و جایگاه اخلاق را از منظر اندیشمندان و فلاسفه جهان و مفاخر ادبی ایران بازگو می‌کند تا دریابیم هر رفتار اخلاقی، از جمله رفتار در عرصه ارائه خدمات حسابداری و حسابرسی از آبشخور و سرچشمه‌های سیال اندیشه‌های ناب بزرگان دنیای اندیشه و متفکرین و مصلحین جامعه بشری تاثیر گرفته و به بار نشسته است و به این اعتبار باید آن را پاس و حرمت داریم و در به‌کارگیری آن بکوشیم.

درعین حال در پایان مقاله و در جهت پیوند مباحث فلسفی و ادبی با اخلاق حرفه‌ای، گریزی از جنس نتیجه‌گیری در خصوص اخلاق در حرفه حسابداری نگاشته شده است.

اخلاق در اساطیر و فلسفه

از آغاز زندگی بشر، انسانها آن چه را ذاتا به عنوان راستی و حقیقت حس می‌کردند در قالب اساطیر، جاودانه کردند. در نبرد دیرینه بین غرایز و امیال بهیمی در مقابل درست‌منشی و اخلاق‌مداری، اساطیر و افسانه‌ها در طول تاریخ، سفینه دانش و اخلاق بشری را از میان طوفان ددمنشیهها و پلشتیهها به ساحل رستگاری رهنمون بوده‌اند. به عنوان مثال در اسطوره‌های یونان **دایک** (Dike) به عنوان الهه عدالت و اخلاق شناخته می‌شود. در اسطوره‌های ایرانی و به ویژه در شاهنامه، ارزشها و مفاهیم اخلاقی و خردپسند و صفات غیر اخلاقی و ناپسند، در قالب موجودات اهریمنی (دیو) و موجودات اهورایی جلوه نموده‌اند. ضمناً در عالم فلسفه ما با عنوان «فلسفه اخلاق» روبه‌رو هستیم؛ شاخه‌ای از فلسفه که به استدلال و تحلیل مسایل و سئوالات بنیادین علم اخلاق می‌پردازد و مفاهیمی همانند درستی و نادرستی امور، شناخت خیر و شر، شناخت فضایل و رذایل مؤلفه‌های اساسی آن را تشکیل می‌دهند. کنفوسیوس حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد و پیش از ظهور فلسفه یونان، در افکار و اندیشه‌های خود مسایل اخلاقی را

محور قرارداد و اخلاقیات را به الهیات و تمدن را به تدبیر رجحان داد. او که یکی از آفریدگان تمدن چین باستان است، رعایت اعتدال، سخت‌کوشی، صبر و استقامت، توجه به خانواده و آداب درست در معاشرت اجتماعی را بخش عمده آموزه‌های خود قرار داد. جالب است بدانیم که برخلاف آن چه ممکن است ما پنداریم، جمله معروف "کاری که بر خود نمی‌پسندی به دیگران مپسند" که به روشن‌ترین بیان، اخلاق را معنا می‌کند از کنفوسیوس می‌باشد.

مقوله چالش برانگیز اخلاق بنابر آثاری که در اختیار داریم، شاید بیشترین توجه را از سوی فلاسفه جهان به خود جلب کرده و بیشترین مطالب و رساله‌ها در این باب نوشته شده است. از زمان پیشاسقراطیان تا زمان معاصر کمتر فیلسوفی را می‌یابیم که به نوعی درباره اخلاق‌مداری سخن نگفته باشد. نگاه و نظر افلاطون را در این مورد مرور می‌کنیم. افلاطون در توصیف مدینه فاضله و شیوه رسیدن به آن، مدل ویژه‌ای از نحوه تربیت و رشد فرزندان پدیدآورنده مدینه فاضله و یا آرمانشهر را به دست می‌دهد.

بر اساس رهنمودهای این مدل، فرزندان باید به چهار صفت و زیور آراسته شوند:

نخست تندرستی و داشتن جسم سالم، دو دیگر علم اندوزی و داشتن دانش در یک حوزه از علوم، سوم برخورداری از یک هنر و نهایتاً اخلاق‌مداری. افلاطون اعتقاد دارد در صورتی که انسان از ویژگی چهارم، یعنی اخلاق‌مداری بی‌بهره باشد، آن سه ویژگی و امتیاز دیگر فاقد ارزش است و به جای فضایل می‌تواند در خدمت رذایل قرار گیرد.

زندگی، اسارت، زندان و مرگ شکوهمند سقراط، این آموزگار بزرگ و نخستین شهید راه اندیشه، سرشار از نکات و لطایف اخلاقی است. این نکات و آموزه‌های اخلاقی را می‌توان در «محاکمه سقراط» نوشته شاگرد برجسته‌اش افلاطون به روشنی دید و دریافت.

اگر بخواهیم وجه مشترکی برای آرا و نظرات فلاسفه در مورد اخلاق به دست دهیم، توصیف و دیدگاه آنان از جایگاه اهمیت اخلاق را می‌توان در جملات زیر خلاصه نمود:

- ✓ اخلاق اساس همه چیز است و حقیقت جوهره اخلاقیات.
- ✓ انسانهای اخلاق‌مدار روح جامعه خویشند.

موسسات حسابرسی

با ارتقای فرهنگ سازمانی

اخلاق‌مداری را

در موسسات خود

مستقر و

نهادینه سازند

✓ نخستین داستان‌هایی که باید برای کودکانمان گفته شود، ترغیب به نیکویی اخلاق است.

اخلاق در ادبیات

نویسندگان و شعرای بسیاری در جهان، به ترسیم جنبه‌های اخلاقی و رفتاری بشر پرداخته‌اند.

کمدی الهی دانته، نمایشنامه‌های ولتر و شکسپیر و رمان‌های برجسته ویکتور هوگو، داستایووسکی، چارلز دیکنز و رومن رولان را می‌توان تنها به‌عنوان نمونه‌هایی از این آثار ماندگار برشمرد.

فلاسفه، شعرا، نویسندگان و عرفای بزرگ ایران زمین نیز در بسیاری از آثار خود، مقوله اخلاق را مورد توجه قرار داده و ما را به آراستگی به اخلاق رهنمون شده‌اند و با خامه‌های گاه سحرانگیز خود، ارزشهای اخلاقی را که چون گوهری تابناک جان و دل فضیلت‌جویان را از فروغ معنوی روشنی می‌بخشد توصیف نموده و ستوده‌اند.

ارزشهای اخلاقی مورد ستایش این مفاخر، خصوصیتی همانند گرایش به نیکبها، آزادی، عدالت‌خواهی، جوانمردی، مناعت‌طبع، رواداری، راستی و راست‌کرداری، و دادودهدش می‌باشد که در اشعار حماسی، عرفانی و اندرزنامه‌ها نگاشته شده و برای ما به میراث گذارده شده است.

سرآمد این مفاخر حکیم فردوسی بیدار دل است که در داستان‌های اساطیری، پهلوانی و تاریخی در اثر سترگ خود شاهنامه، به ستایش مظاهر و جلوه‌های اخلاقی پرداخته است و از هر تراژدی، نتایج حکمت‌آموز اخلاقی را به‌ما عرضه می‌دارد. این اعجوبه شعر بشری به ما می‌آموزد که:

همه سربه‌سر دست به نیکي بریم،

جهان جهان را به بد مسپیریم

و می‌سراید:

به نیکي گرای و میازار کس

ره رستگاری همین است و بس

رخ مرد را تیره دارد دروغ

بلندیش هرگز نگیرد فروغ

ز یزدان و از ما بر آن کس درود

که تارش خرد باشد و داد بود

کتاب اوستا مجموعه کاملی از تعالیم اخلاقی است و نیاکان

ما پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک را منشور رفتار اخلاقی خود قرار دادند.

در ادبیات کهن، کلیله و دمنه را سرشار از پندهای اخلاقی و حکمت می‌یابیم. قابوس‌نامه عنصرالمعالی راه‌ورسم زندگی اخلاق‌مداران را به فرزند خویش و البته به ما می‌آموزد. ناصر خسرو شعر را در اعتلای اخلاق و ستایش آزادگی به خدمت می‌گیرد. مخزن الاسرار نظامی از ما می‌طلبد که عمر به خشنودی دل‌ها بنهیم و یادآور می‌شود که نیک‌بود ما به خودمان باز می‌گردد، پس باید به نیکي عمل آغاز کنیم.

اخلاق ناصری خواجه نصیر طوسی اساساً کتابی درباره اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی است و ضمن آن به تشریح مضامینی همچون سلامت‌نفس، بیان مراتب فضیلت و سعادت و آداب معاشرت پرداخته است.

جان‌مایه اشعار و آموزه‌های عرفای بزرگ ما، این «شیران بیشه پندار» همانند ابوسعید ابوالخیر، مولانا، عطار و سنایی توصیف و ترسیم جلوه‌های اخلاقی در زندگی بشری است. استاد سخن سعدی در قامت یک مصلح بزرگ، با سحر سخنش در بوستان و گلستان به شیوایی تمام به توصیف اخلاق و مباحث تربیتی و انسانی پرداخته و جلوه‌های انسانی و اخلاقی را نگارگری کرده است.

گلستان به‌واقع یک رساله اخلاقی است و علاوه بر طرح نکات اخلاقی در قالب حکایات شیرین در سراسر کتاب، یک باب را مشخصاً به اخلاق «درویشان» اختصاص داده است.

و بالاخره عصاره شعر و ادب فارسی، حافظ شیرین‌سخن و بلندآوازه، با رندی درمقابل حکام ظلم و مردم‌فریبان دین‌فروش قدمی‌افرازد و به ستایش آزادی و ستیز با تزویر و ریا به‌عنوان شوم‌ترین مظاهر بی‌اخلاقی برمی‌خیزد و در ستایش نیک‌منشی و نیک‌رفتاری می‌سراید:

بر تو خوانم ز دفتر اخلاق

آیتی در وفا و در بخشش

آسایش دوگیتی تفسیر این دو حرف است

با دوستان مروت با دشمنان مدارا

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن

که در طریقت ما غیر از این گناه نیست

اخلاق حرفه‌ای

با اشاراتی به گستردگی و اهمیت مقوله اخلاق در رفتار و تاثیرگذاری بر زندگی بشری و از جمله فعالیتهای اقتصادی، کسب‌وکار و ارائه خدمات حرفه‌ای، در ادامه و به‌اجمال به اخلاق در حرفه می‌پردازیم.

در یک بیان ساده، اخلاق حرفه‌ای را می‌توان مجموعه‌ای از کنشها و واکنشهای اخلاقی پذیرفته‌شده دانست که از سوی نهادها و مجامع حرفه‌ای و تخصصی مقرر می‌شود تا مطلوبترین روابط اجتماعی ممکن را برای اعضای خود در انجام وظایف حرفه‌ای فراهم آورد. به عبارت دیگر، اخلاق حرفه‌ای چگونگی و کیفیت استفاده از دانش و تجربه و مهارتها در هنگام ارائه خدمات به جامعه است. عناصر عمده این تعریف مشتمل بر صداقت و راست‌کرداری، مسئولیت‌پذیری، رازداری، رفتار احترام‌آمیز، وجدان‌کاری و رعایت قوانین، مقررات و ضوابط ناظر بر کارکرد و ارائه خدمات حرفه‌ای می‌باشد.

اخلاق حرفه‌ای در پاره‌ای از مشاغل و حرفه‌ها بدان پایه حایز اهمیت و حیاتی است که برای الزام به رعایت و پایبندی به آن، اهل این‌گونه مشاغل و حرفه‌ها ملزم به‌ادای سوگند می‌باشند. عدم پایبندی به این سوگند می‌تواند پیامدهای ناگوار از جمله سلب صلاحیت نقض‌کنندگان سوگند و پیمان حرفه‌ای باشد. قدیمی‌ترین سند و نمونه اخلاق حرفه‌ای سوگند بقراط

حکیم در عالم پزشکی است که تا امروز نیز همه پزشکان به‌لحاظ آن‌که با جان انسانها سروکار دارند، بابت رعایت شئون حرفه‌ای کار خود به‌آن سوگند یاد می‌کنند.

دومین شغل و حرفه که صاحبان آن ملزم به‌ادای سوگند می‌باشند وکالت است، زیرا وکلا که گاه جان و سرنوشت انسانها در گرو رای و قضاوت آنان است باید پاسدار حریم عدالت باشند و به استقرار و تحکیم آن بکوشند.

سومین حرفه پر اهمیت و تاثیرگذار که ادای سوگند در آن انجام می‌یابد، حرفه حسابداری و حسابرسی است، چرا که حسابداران در مقام و جایگاه امین بسیاری از ذینفع‌ها، از جمله سرمایه‌گذاران، صاحبکاران، اعتباردهندگان، دولت و جامعه، وظیفه‌دار حفظ سلامت مالی بنگاه و سازمانها می‌باشند. بدین‌گونه خدمات حسابداران در جهت تامین منافع عامه و در گستره وسیع جامعه قرار داشته و مسئولیتهای اجتماعی سنگینی را بردوش حسابداران می‌نهد.

هم بدین اعتبار است که **فدراسیون جهانی حسابداران** (IFAC) در ساختار راهبری خود کمیته جداگانه و مهمی تحت عنوان **کمیته اخلاق** (Audit Committee) ایجاد نموده و سند پراهمیتی با عنوان **آیین رفتار حرفه‌ای** (Code of Ethics) را منتشر نموده که بیانگر تمام اصول و موازین ناظر بر کارکرد حسابداران و حساب‌برسان است.

پایبندی به اخلاق حرفه‌ای برای حسابداران نخستین بار توسط **لوکا پاچیولی** (Luca Pacioli)، ریاضیدان و بنیان‌گذار دفترداری دویل، در کتابی که در باب ریاضی و حسابداری منتشر کرد مطرح شد.

انجمنهای حرفه‌ای سراسر جهان، از جمله نهادهای حرفه‌ای کشور ما (جامعه حسابداران رسمی، سازمان حسابرسی و انجمن حسابداران خبره ایران) از این سند ایفک الگو گرفته و کمابیش همان سرفصلها و مضمونها را در آیین‌نامه‌های خود گنجانده‌اند و اعضای خود را ملزم به رعایت مفاد آن نموده‌اند. اصول بنیادی این آیین‌نامه‌ها عبارتند از درستکاری، بی‌طرفی، صلاحیت حرفه‌ای، رازداری، رعایت قوانین و مقررات، و رفتار حرفه‌ای.

نکته قابل تامل این‌که علیرغم جامعیت و استحکام، در پاره‌ای موارد این آیین‌نامه‌ها همانند هر قانون و مقررات دیگری ممکن

با همدلی و هم‌رایی

کاری کنیم که

به قول حافظ

این هنر شریف

موجب حرمان نشود

است در اجرا با تهدیدات و عدم پایداریها همراه باشد. رجحان بخشیدن به منافع شخصی، ذات و شخصیت و درجه اخلاق مداری حسابرسان و فرهنگ سازمانی موسسات حسابرسی از یک طرف و ضعف و عدم کارایی نهادهای ناظر می‌تواند اسباب و علل این رویگردانیها از رعایت اخلاق و شئون حرفه‌ای باشند. برای حصول اطمینان از پایداری به اصول و ضوابط اخلاقی و حرفه‌ای و رعایت آنها، اقدام اساسی زیر باید صورت پذیرد: الف- مفاهیم و اهمیت اخلاق سازمانی و اخلاق حرفه‌ای باید به نیروهایی که می‌خواهند به این حرفه پیوندند، توسط دانشگاه‌ها در قالب یک ماده درسی و توسط نهادهای حرفه‌ای حسابداری در قالب کارگاه‌های آموزشی آموزش و انتقال داده شود. ب- موسسات حسابرسی با ارتقای فرهنگ سازمانی، اخلاق مداری را در موسسات خود مستقر و نهادینه سازند. شرکا و مدیران این موسسات با رفتار حرفه‌ای خود با مشتریان، حفظ استقلال و شئون حرفه‌ای و مناسبات منصفانه با نیروهای خود، به عنوان الگو برای نیروهای حسابرسان، به‌ویژه نیروهای جوان ایفای نقش نمایند. ج- نهادهای ناظر بر کار حسابداران و حسابرسان، نقش نظارتی

و پایش اجرای آیین‌نامه‌های رفتار حرفه‌ای را توسعه و تقویت بخشند. در ارزیابیها وزن مناسب و درخوری به‌میزان پایداری جدی و عملی موسسات به‌موازین اخلاقی و رفتار حرفه‌ای قایل شوند و عدم رعایتها را سخت مورد مذاقه قرار داده و آثار و پیامدهای تنبیهی بازدارنده‌ای را وضع و بر آنان تحمیل نمایند. نکته آخر که کمتر در بحث اخلاق حرفه‌ای در جامعه حسابداری ما مورد توجه قرار می‌گیرد، رعایت رفتار اخلاق مدارانه و گاه مناسبات مودت‌آمیز بین موسسات حسابرسی است. هر یک از موسسات حسابرسی در کنار شخصیت حقوقی مستقل و جداگانه، در نهایت عضو یک خانواده بزرگتر به‌عنوان جامعه حسابداران ایران هستند و در یک نهاد به نام جامعه حسابداران رسمی متشکل شده‌اند و بدین اعتبار از وجوه و منافع مشترکی برخوردارند. از جمله این وجوه مشترک می‌توان به حفظ مقام و جایگاه حرفه‌ای که در آن فعالیت می‌کنند، ریسکها و مخاطراتی که با آن مواجه‌اند، دشواریهایی که در مقابل تعیین حق الزحمه منصفانه تجربه می‌کنند، و بالاخره چالش جذب و حفظ نیروهای کارآمد و وفادار اشاره کرد.

این مسایل مشترک ایجاب می‌کند موسسات حسابرسی ضمن رقابت و تلاش برای توسعه کسب‌وکار و درآمدزایی، انسجام و همدلی را بین خود حفظ و تقویت کرده و از منافع مشترک حرفه حمایت و پاسداری نمایند. در این راستا جامعه حسابداران رسمی و سایر نهادهای حرفه‌ای می‌توانند نقش موثری در جهت درک و تحلیل مشکلات موسسات و اقدام برای رفع آنها ایفا نمایند.

ما بر این باوریم که حسابداری حرفه پرارج‌وبهایی است و نیروهایی که به این کار همت گماشته‌اند در نظر جامعه از مقام و منزلت والایی برخوردارند. مدیران مالی نیز باید در نقش آموزگاران بنگاه‌ها و سازمانها با استقلال و روحیه حرفه‌ای‌گری به سلامت بنگاه‌ها یاری رسانند و اعتمادی را که ذینفع‌های گوناگون به آنان نموده‌اند، پاس بدارند.

موسسات حسابرسی باید گوهر گرانبه‌ای شرافت حرفه‌ای را به پای چند درم درآمد بیشتر نیازند و منافع بلندمدت و پایدار جمعی حرفه را فدای منافع کوتاه‌مدت و تنگ‌نظرانه ننمایند.

گفته‌اند حسابداری علاوه بر علم و فن، یک هنر است. با همدلی و هم‌رایی کاری کنیم که به‌قول حافظ این هنر شریف موجب حرمان نشود.

حسابداری

حرفه پرارج‌وبهایی است و

نیروهایی که به این کار

همت گماشته‌اند

در نظر جامعه از

مقام و منزلت والایی

برخوردارند